

Temps perdut, temps per a guanyar. De la tradició imposada a la modernitat recuperada

SOBRE MOTIUS I INTENCIONS

Falta poc perquè es compleixin cinquanta anys de la fi de la dictadura de Franco. Un temps de la nostra història de l'educació, tan llarg i complex, que té encara necessitat d'estudi integrador i sintètic, que reiteri descriptors fonamentals, que reveli minuciosament casos i detalls molt concrets, que localitzi actors i escenaris, i que amb aquesta finalitat descobreixi variacions i especificitats.

És el que hem pretès en projectar i elaborar aquest treball coral i divers; que ens ajudi a conèixer no sols la constant presència d'alguns trets característics, sinó també la particular singularitat d'algunes accions, la permanència difuminada d'unes certes línies de pensament, i —cosa que és més important— l'existència de memòria històrica i el desig de pervivència d'uns certs ideals, de resistència, de reacció i d'alternativa. En aquest últim aspecte desitgem que els dos volums que conformen aquesta obra puguin esdevenir material d'estudi, però també un reconeixement i homenatge als qui van contribuir —d'una manera o l'altra— a sortir d'aquest «ordre» caduc i impost, i a reprendre els camins del pensament i la pràctica d'una educació renovada i democràtica. Sostenint per part nostra, una altra vegada, un interès per aclarir el trànsit des de la tradició fins a les noves albers de la modernitat.

Ens sembla necessari i interessant el treball desenvolupat, que hem intentat que serveixi per a observar l'itinerari seguit per aquest ideari i pràctiques, dins i fora de l'escola, des de la imposició d'un règim dictatorial fins als prolegòmens de la difícil projecció i construcció d'una democràcia. Per això hem recollit l'esdevenir de dades i xifres, de principis bàsics, de regles i pautes de conducta inculcades, d'instàncies en les quals s'executa el desplegament de procediments didàctics, la varietat dels seus agents i promotors, les maneres de situar-se en el desacord i en la responsabilitat i l'avantguarda. Comprovarem que això darrer també va ser

molt difícil, però possible; malgrat tot va ser factible la iniciativa i la capacitat de resistir i reaccionar, l'obstinació a transmetre la voluntat d'enfortir les llibertats i la identitat cultural i lingüística.

Oferim el resultat actual d'un treball obert encara, per a convidar a prosseguir indagant; perquè la nostra intenció era i és recordar, descobrir, promoure. Perquè queda força encara per investigar, ja que no podem ni desconèixer ni oblidar, perquè és un temps tan proper, històricament, que ens ha definit i condicionat. Encara avui... Antonio Machado deia «¡ni el pasado ha muerto, ni está el mañana en el ayer escrito!».

En tot cas sostenim aquí alguns interessos i conviccions que —ja fa anys— expressàvem en el pròleg al nostre llibre *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939*. Volem atendre el fet històric i cultural que signifiquen i componen les societats balear, catalana i valenciana, amb els clars i bàsics senyals d'identitat que compartim; intentem, d'altra banda, integrar enfocaments locals amb contextualitzacions més àmplies, cosa que ens permet, a més, una certa mirada comparativa. Pretenem contribuir, des de la societat i la realitat educativa del present, a cercar en el passat els orígens i les explicacions. Sense oblidar que la cultura i llengua comuna comprèn territoris de tres estats, hem pres com a eix central el desenvolupament de l'educació, la cultura, la política i la societat sota el franquisme, el qual tingué diferents repercussions, en diferent mesura, arreu. Finalment, un altre cop, ens hem proposat treballar d'una manera que afavoreixi l'interès de lectors especialitzats, però que al mateix temps pugui arribar a un públic més general.

Consti, ultra això, el nostre agraïment a l'Institut d'Estudis Catalans per la promoció i patrocini d'aquest projecte; i, naturalment, als companys i companyes que han acceptat col·laborar amb els seus respectius capítols. I per als lectors i lectores, anticipem, a continuació, alguns traços temàtics i contextuals del que trobaran en aquesta publicació. Tot esperant que pugui ajudar a requerir causes, fins, maneres i efectes d'aquesta llarga i complexa successió d'idees i fets en l'àmbit educatiu.

DEL DOMINI IDEOLÒGIC

En el primer volum de l'obra ressaltem algunes qüestions essencials en la més immediata postguerra en l'estat espanyol; són temàtiques postulades per un plural conjunt de components que sostenen un règim nou que —des de la censura i la repressió— precisa construir-se amb homogeneïtat i unanimitat, oposat —sobretot— a la II República, al vell liberalisme, a la revolució marxista, i a la pedagogia revolucionària.

Quan la guerra acaba es posa fi a un període històric de progressives transformacions, i resta una societat sacrificada i destruïda, amb producció insuficient, fam, racionament, sense suport exterior, amb una mica més de la meitat de la

població activa ocupada en el sector primari, i que entra en una lamentable regressió cultural. S'inaugurava una extraordinària reculada, una llarga i forta regressió en tots els aspectes. Un d'ells, l'educació.

En aquest sentit, presentem una perspectiva que permeti conèixer i explicar un model educatiu definit essencialment per a ser un transmissor segur d'un nou ordre social i cultural; també, en conseqüència, per a convertir-se en un instrument fonamental de control i de legitimació. Des d'aquesta perspectiva, doncs, podrem descobrir o revisitar les importants relacions de l'educació amb la socialització i la dominació política durant una etapa prolongada del règim que edifica la dictadura franquista, d'ençà de 1936, amb una clara orientació totalitària i autoritària.

Aquests, entre altres, seran els senyals d'una realitat educativa, tot i que precària en oportunitats i mitjans, pobra en resultats, no exempta de pugnes entre les diferents «famílies» o components d'aquell règim (exèrcit, Església, carlistes, monàrquics i dreta catòlica); de manera especial —en l'àmbit educatiu— entre l'Església i la Falange. Una realitat injusta, en qualsevol cas, però sobretot en el camp de la necessària atenció a l'erradicació de l'analfabetisme, de l'adequada escolarització bàsica, i especialment en els ambients rurals, del manteniment d'un model classista de batxillerat. Problemes d'escolarització, mancances de material i bons locals, predomini de la rutina i la tradició en el camp didàctic són realitats una mica més que freqüents.

Aquest panorama descriu bé la realitat d'un primer temps dur, amb una economia de subsistència, i un model de govern que el mateix Franco qualifica de «ilustrado y paternal» enfront de la labor «jeremiaca y extranjerizante» dels anteriors. Un temps, diu José Carlos Mainer, de «un espeso silencio crítico».

I és que la primera preocupació era, per descomptat, assegurar el compliment d'una finalitat principalment ideològica. Es tractava, és prou conegut, de rebutjar i de combatre els signes i ideals previs de modernització i democratització; l'objectiu era rectificar els intents, novetats i avenços aconseguits des del projecte de la Institución Libre de Enseñanza, els afanys liberals del regeneracionisme, l'ampli projecte renovador i modernitzador del noucentisme i de les institucions públiques catalanes a les primeres dècades del segle, així com l'ambiciosa política educativa projectada per la II República i la Generalitat catalana. En definitiva, trobarem aquí moltes dades que evidencien aquesta obstinació a destruir/restaurar, enfront o contra l'heterodox, afermar un cop més la «veritable» tradició espanyola i catòlica en una desitjada i reclosa simbiosi de catolicisme-patriotisme. Una altra guerra, en aquest cas contra la pedagogia liberal, per estrangera i revolucionària. De manera que afers fonamentals i de progrés són negats i desqualificats: la llengua pròpia, l'escola activa, la coeducació, el laïcisme.

Una de les constants que trobem, revisant qualsevol dels àmbits de l'educació durant el franquisme, és el trencament que es produeix amb els tímids intents que